

Szólamok és akarások*

A vajdasági magyarság politikai és művelődési körülményei
(A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete – 1990–2005)

A cseléd úrnőhöz

Bizony cseléd voltál és úrnő.
Szolgáltál s fölemelted magad.
Mocskoljanak, ahogy akarnak,
és a homlokod hadd üsse kő.

Hitted: holnap éred el, mi több.
Abból éltél, mit elérhettél.
Gyöngeséged lett vón' ellenfél,
Ha nem tudod: van, ami örök.

Mert hisz örök a jóakarát.
Bányásztad, mi beléd rejtetett,
s egyre lámpását szorongattad

a tudásodnak. Te eretnek!
Fényezve a tieid arcát,
tudva: szellem az igaz nagyság.

Előszó

A vajdasági magyarság politikai és művelődési körülményei az utóbbi másfél évtizedben c. tudományos munka **A magyarság eszme- és irodalomtörténete a Délvidéken 1945-től napjainkig** c. korszak-monográfia harmadik részének fejezete.

Célom azonos azzal, amit a már elkészült monográfiarészek 1100 oldalán igyekeztem követni: elsősorban a nemzetrésznünk fennmaradását szolgáló minél tárgyilagosabb és minél alaposabb, sokoldalúbb önismeret; vagyis az eddig jórészt elhallgatott vagy egyenesen tiltott témák megvizsgálása: európai kontextusban, humanista szellemben, tehát a multikulturalizmus, azaz

Szerbia igazi érdekét is szem előtt tartva. Eszmetörténeti formában: politikai, történelmi, társadalmi, nemzeti, kulturális, oktatási összefüggéseket és tanulságokat igyekszem tudatosítani.

Munkámban a vajdasági magyar művelődés titói rendszer bukását követő körülményeinek elemzéséből indulok ki. Azokat a vitákat boncolom, amelyek részben a bukott rezsim magyar felelőseinek utóvédharcait jelentették, részben pedig a VMDK magyar érdekvédelmi programjával voltak összefüggésben.

A nyolcvanas években fölgyorsult délszlávósítás dacára a magyar nyelv a Vajdaság iskoláiban és közhivatalaiban nagyobb mértékben volt érvényben, mint bárhol a kisebbségi sorsban élő magyarság soraiban. Miben és miként került sor a süllyedésre, a „jugómagyarok” tekintélyvesztésére? Miért és miként elégedetlenkedett ezzel kapcsolatban a VMDK? Mi volt a tartalma a nemzeti(ségi) törekvésének? Miért alakult ki rövid idő alatt viszonylag széles tömegbázisa? Mi volt a tartalma a vele szemben álló, az újvidéki intézményekben megtestesülő ellenzék érveinek? Mit jelentett a '90-es évek elején (anyagi és erkölcsi szempontból) „nacionalistának”, ill. „függetlennek” lenni?

Nemzetrésznünk önismerete szempontjából nélkülözhetetlen számomra a délvidéki magyarok legfeljebb egyéniségei polgárháború korabeli magatartásának elemzése. Hogyan jelenik meg az etika (az önzés), a pszichológia (a félelem) és az egzisztencia (anyagi érdek) motívuma a különböző korosztályok viselkedésében?

Mindemögött a nagyszerb politika vajdasági stratégiáját és taktikáját is érintem. Miközben tönkretette a szabadkai Népszínházat, milyen

* A tíz éve elhunyt Vajda Gáborra emlékezünk az azonos cím alatt készülő posztumusz könyvének két részletével.

módon próbálta zsugorítani az általános és középiskolák magyar tagozatait; hogyan igyekezett meghatározni, saját szócsövévé alakítani a média szellemét? Kik azok a magyar személyiségek (publicisták, pedagógusok, politikusok), akik a lehetőségeik szerint dacolni próbáltak ezzel a nyomással?

Rá kell mutatnom a VMDK fölbomlásának okaira is, az új pártok (elsősorban a VMSZ és a VMDP) kialakulásának feltételeire. Azt is érintem, melyek az okai a két vezető délvidéki magyar párt programja különbségének. Jelzem: hogyan kezdett mindkét párt esetében az ígéretes tartalom (az önrendelkezés különféle formái, tehát a teljes autonómia) leszűkülni s egyre inkább szólamná alakulni.

A pártok munkájának formalizálódásával párhuzamosan egyre több civil szervezet létesült. Ezek kitűzött céljairól és a megvalósult eredményeiről is beszélek. Annak kutatásáról is beszámolok: mennyiben módosították a feladataikat a titói érásban létesült magyar intézmények, ill. azok, amelyek mint kisebbségi funkciókört is vállaló jugoszláv intézmények működtek a korábbi években. Tisztázom és megkülönböztetem a multikulturalizmusnak a korszerű, a modern Európában szinte nélkülözhetetlen fogalmát egyfelől, és ennek szerencsétlen, vidéki, a nemzetiségeket testileg-lelkileg megnyomorító változatát másfelől; s egyúttal magyarázatot adnék rá: miért vált egyre inkább dominánssá a multikulturalizmusnak ez a második, tehát hamis változata a Vajdaságban, méghozzá a 2000 októberét követő néhány évben is. Ezzel együtt a provincia európai régióvá válásának kérdéskörét is megvilágítom, természetesen a magyarországi támogatású délvidéki magyar egyetem megalapításának szükségesével összefüggésben.

Ez annál inkább fontos, mert az általam megfigyeltre és más tudósok kimutatásaira támaszkodva a délvidéki magyarságnak az eddigi tünetkezelések mögötti folyamatos romlására (számbeli apadására, megfélemlítettségére, nagyobb és tartós összefogásra való képtelenségére) vagyok kénytelen rámutatni. De csak azért, hogy a pozitív példákat és kecsegtető jeleket is

érezkeltessem, s ezek kapcsán a megoldásra tessek javaslatot. Arra tehát, amit mindnyájunk közös érdekében – elhatározásunktól függően – megtehetünk.

Elképzelésem szerint a munkámat minden érdeklődő értelmiségi hasznosíthatja. Aki ui. figyelmesen olvassa a tanulmányomat, érezheti: noha minél konkrétabb igyekszek lenni, nem csupán a (délvidéki) magyarokról s nem is csak hozzájuk beszélek. Az általam megközelített igazságok nem pusztán nemzetiek. Úgy gondolom, hogy a monográfiám e fejezete is a szellemileg, kulturálisan haladni óhajtó szerbek számára szintén tanulságos lehet.

***

Autonómia és szolgálékűség**

Az autonómia a mai ember létszükséglete. Az életrevalóságot általában az önállóság, a kezdeményezés és a megvalósítás sikere jelzi. Az tehát, hogy a belső impulzusainkat tudatosítva mennyiben vagyunk képesek saját belátásunknak megfelelően – lehetőleg a környezetünkre nézve is hasznosan – tevékenykedni. Az az ember, aki nincs tisztában a képességeivel, könnyen válságba jut, vagy pedig ha azok tudatában az ellenükre cselekszik, előbb-utóbb meg is betegszik. Először lelkileg, aztán testileg is. Nos, a jugoszláviai magyarság az önmegvalósulás szűkkörűsége, olykor egyenesen a lehetetlenség miatt régóta folyamatosan önmaga ellenében él. Nem a képességei szerint működik, s ezért visszahúzódó, pszichés zavarokkal küszködő, betegségekre, korai elhalálózásra hajlamos. (Erről meggyőző tanulmányok is születtek már.)

Az autonóm ember ugyanis csupán önrendelkező társadalomban, ennek önrendelkező csoportjában fejlődhet ki. Ha egy védekezésre képtelen csoportot, adott esetben egy nemzeti kisebbséget elnyomnak, akkor annak egyedei is többnyire jellemkorcsok maradnak. A jó értelemben vett egyéni és közösségi érdekek dialektikája tehát nyilvánvaló. Ezért világos, hogy azok a szülők, akik a tényeket, lehetőségeket és feladatokat végiggondolva a legmesszebbmenően

** A VMTT magyar autonómiával kapcsolatos újvidéki tanácskozásán (2003. 03. 01.) elhangzott hozzászólás utólagos lejegyzett szövege.

igyekeznek gondoskodni utódaik jövőjéről, mindent megtesznek egy olyan társadalom kiépítése érdekében, amelyben minél teljesebben valósíthatja meg önmagát az ember.

Az önrendelkezés akkor kap értelmet, ha az élni tudás készsége irányítja. Okosan, tartalmasan élni csak a kulturált ember tud. Szerencsére azonban a lényünket meghatározó s azt a világban-életben mintegy betájoló kultúra egyes hiedelmekkel ellentétben nem az olvasottság mennyiségére, a művészeti befogadókészség affektálására vagy a bigott vallásosságra épül (habár az olvasás szokása, a műalkotások megbecsülése és az istenhít különösen ma fontos tényezője a kultúrának), hanem a hagyományokra, jóllehet frissé, változatosá, gazdaggá s nem utolsósorban egyénivé az adott korból fölvetett termékenyítő hatások teszik. A hagyományok rendszerében pedig az anyanyelv, a jó szokások, az összetartozás-tudat a meghatározó jelentőségű. Igazán és legkönnyebben az az ember válhat gerinccsé, aki – spontánul és tudatosan is – egy kifejezőkultúrájában homogén kisközösségbe nőtt bele, amelyben legfeljebb alternatív módon (szülői vagy pedagógusi felügyelettel) válhat multikulturálissá. Az így nevelkedett személyiségnek általában nem szükséges az identitással kapcsolatos kétségek eloszlatására pazarolnia az energiáját. A spontánul és tudatosan is vállalt identifikációs alapokon semmi sem sarkallja túlbizonyításokra. A könnyen kiválasztott napi és életfeladatba feledkezés megkönnyíti a konkrétá, személyiséggé, alkotóvá vagy legalábbis hasznossá válást. Ilyen normálisabb, egyszerűbb körülmények között a más kultúrák iránti nyitottságot később az egészséges kíváncsiság, a tapasztalatbővítés, a szellemigazdagodás-vágy diktálja. S mivel az autonómia jegyében nevelkedett személyiség magabiztosan áll egy nemzeti kultúrának a talaján, gátlástalanul sajátíthatja el az idegenből azt, amivel teljesebbé teheti önmagát.

Magától értetődik, hogy a képességeivel önmaga és családja (mások károsítása nélküli) boldogulására gazdálkodó ember csak a hagyományait teljes szabadsággal gondozó, kulturális szükségleteit a belátása szerint kielégítő közösségben fejlődhet ki. A jelenlegi romok eltakarítása közben ilyen közösséget kell megalakítunk. A(z) általunk is teremtetett! lehetőségek szerint sokoldalúan függetlent. Ez a látszólagos szeparatizmus a feltétele annak, hogy egyrészt

véget vessünk az eddigi lényegi szeparatizmusnak (a magyarok önmagukba taposottságának, a hízélgésük és robotjuk mértéke szerinti érvényesülésüknek), másrészt hogy minden ránkparancsoltságtól függetlenül, a saját magunk által fölismert szükségleteinktől vezérelten nyílhasunk ki más kultúrák felé.

Mindez értelemszerűen a kulturális autonómia fontosságát húzza alá. Mivel azonban ez önmagában aligha valósulhat meg, ezért, az általunk is befolyásolandó kül- és belpolitikától is függően, a személyi, illetve a területi autonómiáról sem szabadna lemondanunk. Nem csupán azért, mert köztudottan a maximumot kell kérnünk ahhoz, hogy az optimumot érhesük el, hanem azért is, mert az igényeink tapodtat sem maradhatnak a többségi igények mögött. Az országhatárok ugyanis egyre kevésbé jelezhetik a múlt rossz intézményeinek a továbbélését. Remélhetőleg rövidesen ki fog derülni, hogy Schengen rossz álmom csupán. A jövőnek – a globalizáció hasznaként – az emberi esélyegyenlőséget kell hoznia.

De nem csupán az említettek miatt tarthatunk igényt a legszéleskörűbb jogokra, hanem azért is, ami a két világháború között Szentelekyék tette eltökéltté. Arról van szó, hogy a nemzeti kisebbségben a szenvedéstöbblete, tapasztalatgazdasága következtében kialakultabb a belátás, nagyobb az erkölcsi tőke. Ezzel persze nem azt akarom mondani, hogy a félelem és a meghunyászkodás megjavított volna bennünket, illetve hogy mi kevésbé vagyunk irigyek, haszonlesők, áskálódók, rágalmazók, hazugok stb., mint a szerbek. Azt viszont igen, hogy nagy többségünknek, a múlt hibáiból okulva (a félelmünket, megalázottságunkat jól kamatoztatva), nincs hatalmi aspirációja, nemzeti egyeduralmi vágya. Sőt azt is belátjuk, hogy a határokat „nálunk” legfeljebb egy kis szakaszon lehetne megváltoztatni, annak viszont – az előbb említett okot is ideszámítva – semmi értelme.

A politikusokat azért és addig fizetik, amiért és ameddig a bennünket érdeklő egész helyett a számukra képlékeny, sőt illékony részt hangsúlyozzák. Az egyik párt az egyik részt, a másik a másikat. Később aztán szerepet is cserélhetnek. Akkor majd annak lesz elérhetetlen, ami most ennek tűnik olyannak. A szellemi embereknek, akik többnyire a saját lelkiismeretük foglyai, a „részekkel” való politikusi zsonglőrjátékot, az „apró lépések” pozícióőrző demagógiáját minél

realisabb és radikálisabb stratégiaépítéssel kell helyettesíteniük. Ez azt is jelenti, hogy tudják: a Magyar Tanszék közelmúltban minden értelmes és becsületes ember előtt kompromittálódott vezetői, a korábbi nyolcvan év szolgátságának szellemében értelmezvén az egyéni érdekeiket, a tetteik által ellenségei az autonóm embernek, tehát a Szerbiában élő magyarok kulturális, személyi és területi autonómiájának is. Ha viszont a pártpolitikailag elkötelezetlen etikus értelmiség ezzel tisztában van, akkor az is nyilvánvaló számára, hogy nem veheti komolyan azt a Nemzeti Tanácsot, amely nem mert az eszére és a lelkiismeretére hagyatkozni, amikor a Magyar Tanszék felelőseinek büntettét tárgyalta.

A kommunista gyakorlat főleg a mi nemzetiségünk soraiban alakította ki fontos döntések esetében azt a gyakorlatot, amely szerint: „Meg kell kérdezni a Nagy Testvért!” A Magyar Tanszék felelősei is – változatlanul játszva a szerepüket a maguk alkotta komédiában – a Nagy Testvérhez akartak folyamodni tanácsért, s a Nemzeti Tanács nagy többségében vállalta a rászabott bohóc szerepét, igent mondva a törvényesség ellenőrzésének javaslatára. Nem hallgatva egyik tagjára, dr. Korhecz Tamás jogászra, aki szerint a két fiatal diplomahonosítási kérelmének minden további nélküli teljesítése előtt: törvényes akadály – nincs. A komédia, persze, már azelőtt megkapta a „tragi” előtagot, hiszen az Újvidéki Egyetem szerb illetékese feleslegesnek tartotta a cirkuszt, vagyis a Magyar Tanszék önakadályozását. (Erről jut eszembe, amit ma az említett csúcsintézményünkben is alig merhet tudni valaki. Az ötvenes évek legelején Mladen Leskovacnak kellett kijelentenie, hogy igenis: van jugoszláviai magyar irodalomtörténet, s bizony egy Szenteleky Kornél – az ő barátja – is volt. A szerb humanistának azután csak több mint egy évtizeddel később mertek egyre inkább – később már gyógyíthatatlannak látszó túlzással – hinni a vajdasági magyar kritikusok...)

Mindez azt jelenti, hogy nem csupán a Magyar Tanszék kultúrpolitikusai, hanem a Nemzeti Tanács tagjainak többsége a saját egyéni, rosszul fölfogott érdekeitől teszi függővé a Jugoszláviában élő magyarok autonómiáját. Mindez természetesen ideálisan megfelel a politikusok nem mindig teljesen leplezett hosszú távú stratégiai céljainak, annak az elvnek, hogy: „Ne történjen semmi, ami

sérti a szerb hatalom érdekeit, hogy mi minél hosszabb távon reprezentálhassunk a jófiúságunkért!” A két fiatal diplomahonosítási ügyének becsületes elintézése sértette volna? Dehogyan! Csakhát a narcisztikus szereplésvágy és a hatalommal járó anyagi előnyök a két szerencsétlen fiataalt nem csupán Szegedig küldenék vissza...

A Nemzeti Tanács tehát érdemben nem segíthet a vajdasági magyarokon mindaddig, amíg jelentős része – miként a „hontalanítási” ügyintézés (diplomahonosítás – a szerk. megj.) során egyértelműen bebizonyosodott – szakmailag és erkölcsileg nem nőtt föl a megbízatásához. Szakmai kérdésként elhalasztani az érdemi döntést – demagógia. Mert vajon a pedagógiának nem kellene-e az egyetemi, a közép- és az általános iskolai munka középpontjában lennie? Dehogyan! Akkor is (illetve főleg akkor), ha az Újvidéki Egyetemen az elmúlt évtizedben (s részint korábban is) bűnösen elhanyagolták az egyetemisták pedagógiai oktatását és nevelését, személyes példamutatás és hiteles ismeret helyett többnyire főleg ideológiával tömve az ifjúság fejét. (Ez az elmúlt évtizedben iszonyúan mutatkozott meg: egyrészt a lövöldözés vállalásaként, másrészt szétszaladásként.) Legalább tíz éve nem így „odaát”, a jelen esetben Szegeden, ahol a két fiatal szerezte meg a diplomáját!

Voltam a Magyar Tanszéknek tanítványa és a tanárainak kollégája, tapasztalatból tudom tehát, hogy a fellengzős tudományművelés, az egyetemistákkal szembeni távolságtartás a velük való bánni tudás hiányának olykor kifejezetten beteges túlkompensációja. A Tanszék nem is olyan régen még etnocid célzatú tanterveket nyugtázott, s e vétkét túlhajtott faktográfiával, illetve elvont tudománnyal igyekezett pótolni. Csakhogy az egyetemistáinak ne kelljen szembesülniük a nemzeti kultúránk védelmének itt és most megfelelő feladatokkal, s hogy a mi szolgátságunk továbbra is őrizze a Nagy Testvér álmát. A Tanszék által kínált tudomány a mi kultúrérdekeinkhez képest részben nagyképp öncélúság, a figyelmet a lényegről elterelő ballaszt. A kommunista rendszer formalizmusának továbbélése. (Erről már volt – és sajnos még lesz – szerencsétlenségem tanulmányokat írni.)

Míg mindezzel nem jön tisztába a Nemzeti Tanács, s nem vonja le a megfelelő következtetéseket, addig karikírozni fogja a szerepet, mellyel megbízott.